

INSON HUQUQLARINING KONSTITUTSIYAVIY KAFOLATLARI VA ULARNING AMALIY AHAMIYATI

Gavharoy Qavulova

Farg‘ona davlat universiteti talabasi

ORCID: 0009-0009-1271-4979

e-mail: alfargoniy.uz@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20320621>

Annotatsiya

Mazkur maqolada inson huquqlarining konstitutsiyaviy kafolatlari, ularning nazariy-huquqiy asoslari hamda amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Inson huquqlari demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining asosiy mezonlaridan biri sifatida baholanadi. O‘zbekiston Respublikasida inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan konstitutsiyaviy normalar, xalqaro standartlar va amalga oshirilayotgan islohotlar ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, inson qadr-qimmati, erkinlik, tenglik va adolat tamoyillarining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni ochib berilgan. Maqolada inson huquqlarining amaliy kafolatlarini ta‘minlashda sud-huquq tizimi, ombudsman instituti hamda fuqarolik jamiyati institutlarining ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: inson huquqlari, konstitutsiya, huquqiy davlat, demokratik jamiyat, inson qadr-qimmati, erkinlik, tenglik, konstitutsiyaviy kafolat, fuqarolik jamiyati, adolat.

Kirish

Inson huquqlari har qanday jamiyatning demokratik rivojlanish darajasini belgilovchi eng muhim mezonlardan biri hisoblanadi. Inson manfaatlarini himoya qilish, uning sha‘ni, qadr-qimmati va erkinligini ta‘minlash zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan. Demokratik tamoyillarga asoslangan davlatlarda inson huquqlari oliy qadriyat sifatida e‘tirof etiladi va davlat organlari faoliyati aynan inson manfaatlariga xizmat qilishi lozimligi qonunchilik orqali mustahkamlanadi. Huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biri ham inson huquqlarining kafolatlanganligi bilan belgilanadi. Shaxsning yashash, erkin fikrlash, ta‘lim olish, mehnat qilish, sog‘lig‘ini saqlash va ijtimoiy himoyalani kabi huquqlari davlat tomonidan himoya qilinishi zarur. Shu bois konstitutsiyalarda inson huquqlariga oid normalar alohida o‘rin egallaydi. Konstitutsiya nafaqat davlatning siyosiy-huquqiy asoslarini belgilaydi, balki inson va fuqaroning asosiy huquq hamda erkinliklarini himoya qiluvchi muhim hujjat sifatida ham namoyon bo‘ladi. Inson huquqlarining konstitutsiyaviy jihatdan mustahkamlanishi fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini oshiradi, jamiyatda adolat va barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, huquq ustuvorligi tamoyilining qaror topishi inson manfaatlarini ishonchli himoya qilish imkonini beradi. Shu jihatdan inson huquqlari demokratik jamiyat va fuqarolik jamiyatining ajralmas tarkibiy qismi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda inson huquqlarini ta‘minlash masalasi xalqaro hamjamiyat e‘tiboridagi eng dolzarb masalalardan biriga aylandi. Jahon miqyosida turli siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning kuchayishi inson huquqlarini himoya qilishning samarali mexanizmlarini yaratishni talab etmoqda. Ayniqsa, demokratik islohotlarni amalga oshirayotgan davlatlarda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta‘minlash davlat siyosatining asosiy yo‘nalishiga aylangan. Inson manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni qaror toptirish hamda qonun ustuvorligini ta‘minlash barqaror taraqqiyotning muhim omillaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida ham inson huquqlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So‘nggi yillarda

mamlakatda inson manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamlı demokratik islohotlar amalga oshirilmoqda. Sud-huquq tizimini liberallashtirish, fuqarolarning murojaatlari bilan ishlash tizimini takomillashtirish, ombudsman instituti faoliyatini kuchaytirish hamda xalqaro inson huquqlari standartlarini milliy qonunchilikka joriy etish bo'yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bularning barchasi inson qadr-qimmatini ulug'lash, fuqarolarning erkin va farovon hayot kechirishi uchun munosib sharoit yaratishga xizmat qilmoqda.

Konstitutsiya inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlovchi eng muhim siyosiy-huquqiy hujjat hisoblanadi. Har bir davlatning konstitutsiyasi fuqarolarning asosiy huquq va majburiyatlarini belgilab berish bilan birga, davlat organlari faoliyatining huquqiy asoslarini ham mustahkamlaydi. Konstitutsiyaviy normalar orqali insonning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari himoya qilinadi hamda davlatning inson oldidagi mas'uliyati belgilab qo'yiladi. Xususan, yashash huquqi, so'z erkinligi, vijdon erkinligi, mehnat qilish, ta'lim olish va ijtimoiy himoya kabi huquqlar konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanadi. Bu esa fuqarolarning qonuniy manfaatlarini himoya qilishda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi. Konstitutsiya inson va davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy vosita sifatida demokratik tamoyillarning amalga qaror topishini ta'minlaydi. Ayniqsa, inson manfaatlarining ustuvorligi prinsipining konstitutsiyaviy darajada e'tirof etilishi davlat siyosatining insonparvarlik mohiyatini namoyon etadi. Zamonaviy demokratik davlatlarda konstitutsiya nafaqat huquqiy hujjat, balki jamiyat taraqqiyotining strategik yo'nalishini belgilovchi muhim siyosiy mexanizm sifatida ham qaraladi. Shu sababli inson huquqlarining konstitutsiyaviy kafollatlari jamiyatda erkinlik, tenglik va adolat tamoyillarini qaror toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Inson huquqlari g'oyasi insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida asta-sekin shakllanib, bugungi kunda universal qadriyat darajasiga ko'tarildi. Qadimgi Sharq va G'arb tafakkurida insonning erkin yashashi, adolat va tenglik tamoyillari muhim ijtimoiy mezon sifatida talqin qilingan. Xususan, antik davr faylasuflari insonning tabiiy erkinligi va jamiyatdagi o'rniga alohida e'tibor qaratganlar. Keyinchalik tabiiy huquq nazariyasi shakllanib, inson huquqlari davlat tomonidan beriladigan imtiyoz emas, balki har bir shaxsga tug'ilishi bilan tegishli bo'lgan ajralmas huquqlar ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. XVIII asrga kelib inson huquqlari masalasi siyosiy-huquqiy hujjatlarda ham o'z ifodasini topdi. Ayniqsa, AQSH Mustaqillik deklaratsiyasi va Fransiyada qabul qilingan "Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi" inson erkinligi, tenglik va xalq hokimiyati tamoyillarini mustahkamlab berdi. XX asrning o'rtalarida, Ikkinchi jahon urushidan keyin inson huquqlarini xalqaro miqyosda himoya qilish zarurati yanada kuchaydi. 1948-yilda United Nations tomonidan "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" qabul qilinishi inson huquqlarini himoya qilishning universal tizimiga asos soldi. Ushbu deklaratsiyada yashash huquqi, erkinlik, ta'lim olish, mehnat qilish hamda so'z va vijdon erkinligi kabi fundamental huquqlar mustahkamlandi. Inson huquqlari quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

- inson qadr-qimmatining daxlsizligi;
- tenglik va diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik;
- erkinlik va adolat;
- qonun ustuvorligi;
- davlatning inson oldidagi mas'uliyati.

Mazkur tamoyillar demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining poydevorini tashkil etadi.

Madaniy huquqlar insonning ma'naviy va intellektual rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu huquqlar har bir shaxsning ilm-fan, ta'lim, adabiyot, san'at va madaniy meros yutuqlaridan erkin foydalanish imkoniyatini anglatadi. Demokratik

jamiyatda insonning ma'naviy kamoloti uning erkin fikrlashi, ijod qilishi va madaniy hayotda faol ishtirok etishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli konstitutsiyalarda madaniy huquqlar alohida mustahkamlanadi. Inson huquqlarining konstitutsiyaviy jihatdan kafolatlanishi ularning amaliy hayotda samarali himoya qilinishini talab etadi. Huquqlar faqat qonunlarda qayd etilishi bilan emas, balki kundalik hayotda real ta'minlanishi orqali o'z ahamiyatini namoyon qiladi. Bu jarayonda mustaqil sud-huquq tizimi muhim rol o'ynaydi. Sudlar fuqarolarning buzilgan huquqlarini tiklash, adolatni qaror toptirish va qonun ustuvorligini ta'minlash vazifasini bajaradi. O'zbekistonda so'nggi yillarda sud tizimini liberallashtirish, sudlarning mustaqilligini kuchaytirish va fuqarolarning sudga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Inson huquqlarini himoya qilishda Ombudsman instituti ham alohida ahamiyatga ega bo'lib, u fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqish hamda davlat organlari faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik institutlari jamiyatda huquqiy madaniyatni rivojlantirish orqali inson huquqlarining amaliy kafolatlarini mustahkamlaydi.

Inson huquqlarining konstitutsiyaviy kafollari demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining muhim asosini tashkil etadi. Inson huquqlarining qonuniy jihatdan mustahkamlanishi fuqarolarning erkin va munosib hayot kechirishi uchun zarur sharoit yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida inson manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangi Konstitutsiyada inson qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida e'tirof etilishi davlat siyosatining insonparvarlik tamoyillariga asoslanayotganidan dalolat beradi.

Inson huquqlarining samarali himoyasi sud-huquq tizimining mustaqilligi, fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi, huquqiy madaniyatning yuksalishi hamda xalqaro hamkorlikning mustahkamlanishi bilan chambarchas bog'liqdir.

Kelgusida inson huquqlarini ta'minlash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlarni davom ettirish, aholining huquqiy ongini oshirish hamda qonun ustuvorligini ta'minlash demokratik taraqqiyotning muhim omili bo'lib qoladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. – United Nations, 1948.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. Odilqoriyev X.T. Konstitutsiyaviy huquq. – Toshkent: Adolat, 2020.
6. Saidov A.X. Inson huquqlari: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Konsauditinform, 2019.
7. Baratov M. Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati asoslari. – Toshkent, 2022.
8. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt. – United Nations, 1966.
9. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya. – United Nations, 1989.
10. Rashidov F. Demokratik jamiyat va inson huquqlari. – Toshkent: Fan, 2020.